

CYRILLO — METHODIANA

Fran GRIVEC, Ljubljana

I

DREVO PRAHNĚNO — JAGODA IZGNILA

V novejšem času je priznано, da se stsl. evangeljski rokopis popa Save — *Savina knjiga* — odlikuje po izrednih starinskih oblikah (Slovo II, 49; in dr.). Manj pa je znano, da med največje odlike tega stsl. rokopisa spada prevod slikovite evangeljske primere o dobrem in slabem drevesu, o dobrem in slabem plodu v Matejevem evangeliju 7, 16—20 in 12, 33s ter v Lk 6, 43s. V Savini knjigi je izmed treh paralelnih mest ohranjen samo prevod Mt 12, 33s. Slavisti so opozorili na moravizem *prahněno*¹ (namesto *zlo* drugih stsl. rokopisov), a niso opazili, da je svojevrsten ves prevod Mt 12, 33, od prve do poslednje besedice, vreden pažnje tako slavistične kakor biblične znanosti.

V grškem tekstu Mt 12, 33 (*ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον σαπρὸν καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρόν*) je starim prevajalcem delal težavo predvsem pridevnik *σαπρός* o drevesu in plodu. Latinska Vulgata je grško živost zabrisala z bledim prevodom *malus*, kar je vplivalo na druge zapadne prevode, morda celo na staroslovenski prevod, vsaj indirektno. Za staroslovenske prevajalce in prepisovalce je bila še težavnejša grška oblika *ποιήσατε*.

Skoraj vsi biblicisti soglašajo s prevodom Vulgate. Le redki so opazili težko vprašanje pravilnejšega prevoda. Slavisti pa so vprašanje o pravilnosti prevoda popolnoma prezrli. A Savina knjiga opozarja tako slaviste kakor bibliciste, da je treba živo biblično primero globlje premisliti in pazljivo proučiti.

Poglejmo Savin tekst Mt 12, 33: ili tvoritъ drěvo dobroe [i] agodŕ . emu dobrŕ ili tvoritъ drěvo prahněno i agodŕ emu izgnilŕ . otъ agody bo drěvo znaetъ se. Vsi drugi stsl. rokopisi (Marijanski, Zografski, Assemanijev) imajo pravilno po grškem *li sŕtvorite*. Savina

¹ V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache (1913) 268; 336; 450. — Slovo II, 49 (Horálek) i. dr.

oblika *tvoritv* je nedvomno nepravilna, nastala ali po krivem tolmačenju smisla, ali po površnem prepisovanju glagolske predloge. Vse ostale razlike med tekstom Savine knjige in drugih stsl. rokopisov dajejo Savinemu prevodu prednost pred drugimi ter svedočijo, da tekst Savine knjige sega nazaj v velikomoravsko dobo in da je deloma bolj prvoten nego lekcije ostalih stsl. rokopisov.

Prednost Savinega stsl. prevoda Mt 12, 33 so slavisti popolnoma prezrli. E. Kalužniacki je celo zapisal ostro in krivično sodbo, da je ves Savin prevod tega mesta napačen.² Podobno so sodili tudi mnogi drugi slavisti. J. Vajs je v rekonstrukciji stsl. evangeljskega teksta zabeležil Savino malenkostno varianto *ili* (skupno z Os in Ni) namesto prvotnega *li*, vse druge razlike je prezrl, ker jih je smatral ali za nepomembne ali pa za nepravilne.³

Razpravo sem razdelil v poglavja: 1. Facite, 2. Jagoda, 3. Saproš, 4. Znaetv se.

Facite — ponite — recite

Grški Matejev tekst 12, 33 ni lahko razumljiv; prevajalci in eksegeti ga še danes različno prevajajo in različno vežejo z bližnjim in daljnjim kontekstom Mt 12, 30—35. Imperativ *ποιήσατε* v začetku 33. vrste za latinske prevajalce ni bil težak, ker ima latinsko *facere* enak dvojni pomen (*facere* — *ponere*) kakor grški glagol. Moderni prevajalci še danes dopuščajo obojni pomen. Večinoma prevajajo v pomenu: *ponere*, *poser*, *setzen* (*gesetzt*); *recite*, *priznajte* (tako ruski prevod).

Posebno zanimiva je slovenska in hrvatska knjižna tradicija v prevodu Mt 12, 33. *Primož Trubar*, ustanovitelj slovenske protestantske knjige, je tekst Mt 12, 33 in obeh paralelnih mest prevel deloma po Vulgati, deloma po Lutrovem nemškem prevodu (Novi testament 1557 in 1582). *Facite* prevaja po površno umevanem latinskem tekstu: *sturite*, (*storite*). Njegov književno izobraženejši učenec, *Jurij Dalmatin*, je prevel (1584) po Lutru: *zasadite* (*drivu*). Lutrov prevod

² *Emilijan Kalužniacki*, *Evangeliarium Putnanum* (Monumenta linguae palaeoslovenicae I), Vindobonae 1888, str. 68 trdi: In Sav. hic locus *perperam* sic legitur (zatem citira Savin prevod Mt 12, 33). A edina Savina nepravilnost (*tvoritv* namesto *stvorite*) se ponavlja tudi v Ev. Putnanum (14. stol); torej meri obsodba Kalužniackega na one posebnosti Savinega prevoda, ki so faktilčno njegova odlika.

³ *J. Vajs*, *Evangelium s. Matthaei palaeoslovenice* (Praga 1935), str. 43.

setzet bi mogel značiti preneseni pomen latinskega *facite* in bi bil nekak latinizem (ponite), a po konstrukciji (setzet... einen guten Baum), je bolj verjeten smisel: *sadite*, *zasadite*, kakor prevaja J. Dalmatin. Ob koncu 18. stoletja je *Jurij Japelj* tu z razumevanjem gledal na smisel grškega in latinskega teksta; *facite* je izvrstno prevel z *recite* (1. izd. 1784, 2. izd. 1800), kar ponavljajo vsi poznejši slovenski prevodi, tako tudi novi znanstveni prevod (1925).

Hrvatski prevod *V. Cebušnika* (Sarajevo 1912. i. dr.) prevaja *facite: načinite*. Tak prevod navaja W. Szczepeński, veliki poljski biblicist, kot mnenje nekaterih teologov, a on ga odklanja kot manj primeren.⁴ *F. Zagoda*, profesor biblične znanosti NZ v Zagrebu, prevaja (1925): *zasadite* (drvo). Stvar hrvatskih teologov je, da preiščejo, ima li ta prevod kaj podlage v hrvatski knjižni tradiciji in po kateri poti se je srečal s slovenskim protestantskim prevodom. Morebiti je posredno vplival srbski prevod Vuka Karadžića: *usadite* drvo dobro — *usadite* drvo zlo.

Prvotni staroslovenski prevajalci so se odločili za tedaj edino primerni prevod *stvorite* (natančno po grškem aoristu), ki dopušča eno in drugo razlaganje. Tak prevod sta priporočala dva razloga. 1. V bibličnih stavkih, ki dopuščajo dvojno razlaganje, so se stsl. prevajalci načelno tesno držali grškega originala, dasi je radi tega prevod morebiti trd. 2. Za svobodni prevod grškega glagola *ποιεῖν* v prenesenem smislu (*ponite*, *recite*, *gesetzt*) so sposobni bolj izoblikovani jeziki z znatno književno tradicijo, ne pa v prvih početkih.

Stsl. prepisovalci v 11. stoletju niso več dobro razumeli prvotnega prevoda. Glagol *stvoriti* so vezali s substantivom *drevo* in zapisali *stvoriti* t. j. *stvari*, *stori*, bolj ali manj v smislu: *drevo stvari plod*. Ta zmotna oblika se ponavlja v Savini knjigi, v Nikoljskem, Vračanskem (13. stol.) in Putenskem (Putnanum) evangeliju⁵ i. dr. Ker sta Savina knjiga in Nikoljski rokopis morda prepisana po glagolski predlogi, je pomota mogla nastati po površnem čitanju glagolskega teksta; glagolski trdi znak in *e* sta si podobna. Površnemu prepisovanju se je pridružila še zmotna zveza s substantivom *drevo*; radi te zveze je v prvem delu stavka izpuščen *i* kakor je označeno gori v citatu. To je edina slaba stran teksta Mt 12, 33 v Savini knjigi, skupna s sicer odličnim Nikoljskim rokopisom. Vse drugo je izredno svojstveno in vredno znanstvenega raziskavanja.

⁴ W. Szczepeński, Cztery evangelia (Kraków 1916) 73 s.

⁵ Gl. op. 2.

Jagoda

V obeh členih primere o *dobrem* in *slabem* drevesu ter plodu se ponavlja neobičajno ime *jagoda* namesto *plod*. To je edini primer izjemnega značenja *jagoda* — *plod*. Niti v starejših niti v novejših slovanskih jezikih in dialektih ne najdemo tega značenja *jagode*, a v Savini knjigi ga kontekst nujno zahteva. Razen običajnih jagod se tako imenuje tudi plod murve (*morus*, *mûrier*, *Maulbeere*). V nekaterih cerkveno-slovanskih rokopisih jugoslovanske in ruske recenzije se murva (Lk 17, 6) in divja smokva (*sycomorus*, Lk 19, 4) nazivlje *jagodičina* (tako tudi v sedanjem službenem cerkvenoslovanskem tekstu), *jagodičie*.⁶ Verjetno je, da se je naziv *jagoda* v tej zvezi raztegnil na vsak drevesni *plod*, kakor latinsko *pomum* znači jabolko in vsak užitni drevesni plod. A vprašanje ni vsestransko rešeno in ostane še odprto. Ne more se trdno dokazati, da je *jágoda* moravizem⁷, a njena tesna zveza s *prahnenim* drevesom kaže na moravsko posebnost jagode. Sedanjemu češkemu in slovaškemu jeziku istovetnost jagode z užitnim drevesnim plodom ni več znana. A v poljudni (popularni) češki govorici se okusna jed in okusni plod primerja jagodi: To je pogoltnil kakor jagodo (*spolkl to jako jahodu*).

Σαπρός

Jedro in vrhunec odlične posebnosti Savinega teksta Mt 12, 33 je izjemni prevod grškega pridevnika *σαπρός* v vezi z drevesom *prahnênъ*, o plodu pa *izgnila* (jagoda). Raznovrstno prevajanje istih grških izrazov v različnih konstrukcijah in kontekstih je svojstvena odlika Cirilove prevajalne umetnosti. V tankočutno raznovrstnem prevajanju grškega glagola *βάλλω* (metati, vreči) je stsl. prevod prekosil najizobraženejše in najspretnейše moderne prevajalce. Zdi se, da v to vrsto tankočutnih prevodov spadata tudi *prahnên* in *izgnil*.

Zapadnim biblicistom in izobraženim čitateljem evangelijev je latinski prevod (Vulgata) globoke primere o dobrem in slabem drevesu Mt 12, 33 postal že tako domač, da skoraj ne čutijo razlike med bledim latinskim *malus* (*mauvaise*) in stvarno izrazitim grškim *σαπρός*

⁶ Jagić, Entstehungsgeschichte 320 in 427.

⁷ J. Gebauer, Slovník staročeský (1903) navaja: jahodník — Maulbeerbaum (str. 590).

Učeni biblicisti bi radi celo grški leksikon prilagodili svoji eksegezi. A leksikon še vedno govori proti taki eksegezi. Prva avtoriteta je veliki grški znanstveni slovar, ki so ga izdali grški učenjaki v Atenah 1. 1949—1951 (v 9 debelih zvezkih), možje, ki dobro poznajo poznejšo ljudsko (κοινή), biblično in novo grščino.⁸ Ta slovar dopušča preneseni smisel *malus* — κακός le o osebah, govoru, dejanjih in stanjih; v zvezi z drevesom in plodom pa je oni preneseni pomen izrecno izključen. Z njim se sklada izvrstni slovar biblične grščine F. Zorell, *Lexicon Graecum Nt²* (Paris 1931). Za σαπρός priznava o drevesih in plodovih le pomen: puter, putridus, rancidus, marcidus, vitiosus; smisel *malus* dopušča le »in genere animi et morum«. Enako W. Bauer, *Griechisch-Deutsches Wörterbuch NT²* (Göttingen 1928) navaja za tak kontekst le: faul, moderig — von morschen Bäumen, fäulenden Früchten Mt 7, 17; 12, 33; Lk 6, 43. Potem pa dvomi, če more gnilo drevo še roditi plod in priporoča smisel *schlecht, unbrauchbar*. A pri tem je pozabil, da ima σαπρός širši pomen (moderig, morsch) nego faul, kakor je sam nekoliko verzov prej zapisal. Podlegel je površni zapadni tradiciji in eksegezi.

Zapadni humanisti od 16. do 18. stoletja so v prevodih srednjeveških grških bibličnih komentarjev grški pridevnik prevajali v skladnosti z grškim slovarjem. Tako v latinskem prevodu (iz 16. stol.) Teofilaktovega (Theophylaktos) komentarja k Mt 7, 17 in 12, 33 (arbor putris, fructus putres; a tudi: fructus mali),⁹ Kr. Frid. Matthäi, nemški protestantski biblicist in humanist 18. stoletja, v prevodu Eutihijevega (Euthymios Zygabenos) komentarja k Mateju ostro odklanja tradicionalni zapadni prevod σαπρός — *malus* in naglaša, da grški pridevnik pomeni: putridus, marcidus, vitiosus.¹⁰ Latinski prevajalci Zlatoustovih homilij k Mateju (PG 57—58) pa so se držali Vulgate.

Med zapadnimi humanisti se posebno odlikuje Erazem Roterdamski. Njegovo izdajo grškega teksta NT in paralelni latinski prevod (Basileae 1516) je uporabljal Martin Luter; ta pa je dalje vplival na slovenski protestantski prevod NZ in posredno deloma še na poznejše katoliške prevajalce. Veliki humanist je σαπρός (Mt 12, 33) prevel zelo primerno z *vitiosus* — *pokvarjen*. Lutrova humanistična izobrazba ni bila tako globoka; grški pridevnik je prevel: *faul* — *gnil*. Na paralelnem Matejevem mestu (7, 17) stoji v grškem tekstu o plodu — *πονηρός*. Ta grški pridevnik je Luter prevel suženjsko: *arg* (fau'er

⁸ Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, tomos 8, σφ. 6467.

⁹ Migne, Patrologia Graeca (PG) 123, 271 in 214.

¹⁰ PG 129, 270.

Baum — arge Früchte), brez jezikovne tankočutnosti; v nemškem jeziku bi bilo primerneje obratno: *arger* Baum — *faule* Früchte. Ta prevod je vplival na slovenskega protestanta Trubarja, da je Mt 7, 17 prevel: gnilu drivu — *hud* sad. A po površnosti je pridevnik *hud* (arg) prenesel tudi v Mat 12, 33 in Lk 6, 43: drivu hudu — sad hud. J. Dalmatin pa se tu (Mt 12, 33) natančno drži Lutra: gnylu drivu — gnyl sad. J. Japelj, ki je tako izvrstno prevel (1784 in 1800) *facite* (recite), je tudi težki grški pridevnik prevel dosti pravilno: *malopridnu drevu* — *malopriden* sad. Službeni katoliški slovenski prevod 1. 1856 je v Mt 7, 17 in Lk 7, 43 ohranil Japljev prevod: *malopridno* drevo — *malopriden* sad. Na paralelnem mestu Mt. 12, 33 pa je zelo nesrečno obnovil Trubarjev prevod: drevo *hudo* — sad *hud*. O ribah 13, 48 ima dovolj primerno (po Japlju): *malovredne* ribe. Novi znanstveni slovenski prevod (iz 1. 1925) naj bi se vrnil k Japlju in slovenski tekst revidiral, da se bo tu res ravnal po grškem izvirniku.

Zapadni (katoliški in protestantski) in ruski biblicisti v novejših bibličnih komentarjih in prevodih v nasprotju z znanstvenimi grškimi slovarji še danes vztrajno ponavljajo prevod in smisel latinske Vulgate. J. Knabenbauer in A. Merk iz iste učene družbe in v isti znanstveni seriji (Cursus scripturae sacrae) kakor gori omenjeni Zorell pri Mt 7, 17 in 12, 33 razlagata vse na podlagi Vulgate in se ne ozirata na vprašanje o pravilnosti onega prevoda in razlaganja.¹¹ Učeni francoski biblicist M. J. Lagrange k Mt 7,17 pripominja: *σαπρός-moisi, pourri*, »ce qui empêcherai toute production bonne ou mauvaise; le mot est donc choisi à cause de la comparaison«; povsod priznava le smisel: *mauvaise*.¹² Le P. Dausch tolmači Mt 12,33: »Gesetzt... der Baum ist faul, dann ist auch seine Frucht faul«; k Mt 7,17 in Lk 6,43 pa ponavlja po Vulgati: *schlecht* — *schlecht*.¹³

Torej so samo najodličnejši novejši zapadni biblicisti opazili vprašanje o pravilnosti prevoda grškega *σαπρός*, a rešili so ga v nasprotju z znanstvenimi grškimi slovarji, ker ne čutijo izredne širine grškega *σαπρός*, kakor je n. pr. tudi obseg različnih nians v pomenu grškega (bibličnega) *βάλλω* mnogo večji nego v drugih jezikih. Genialni Konstantin — Ciril, ki je tako tankočutno prevajal raznotere nianse v pomenu grškega *βάλλω*, je po svedočanstvu Savine knjige čutil tudi težavo pravilnega prevoda evangeljske primere o *trhlem*

¹¹ Knabenbauer-Merk, Comentaribus in Ev. secundum Matthaeum. I³ (1922); k Mt 13, 48 (o ribah) ima v oklepaju »putrida«.

¹² M. J. Lagrange, Evangile selon s. Matthieu³ (1927) 153 in 246.

¹³ P. Dausch, Die drei älteren Evangelien⁴ (1932), 137; 199; 467.

(prhlem) drevesu in *gnilem* plodu. Čutil je, da je treba grški pridevnik o drevesu drugače prevesti nego o plodu, a v slovanskem jeziku ni našel primernih izrazov. Poskusil je s pridevnikom (participom) *prahnên*, a ta je bil dialektično tako osamljen, da se ni mogel držati. Poskus ni trajno uspel. Ohranil se je le v Savini knjigi kot prezanimiv pogled v Cirilovo književno delavnico. V stsl. rokopisni tradiciji je prevladal prevod po vzoru latinske Vulgate. Ne trdim, da je vplivala Vulgata (česar doslej ni še nihče opazil); nedvomno pa je odločevala ista psihologija kakor pri latinskem prevodu; latinski vpliv ni izključen.

Jagić pripominja, da je oblika *prahnên* osamljena (vereinzelt dastehend) in da je moravizem.¹⁴ A glagol *prachnêti* ni tako osamljen, dasi je zelo redek. Druge oblike, izvedene iz tega glagola, sta Vostokov in Miklošič našla v ruskih in jugoslovanskih cksl. rokopisih: *ne prahnêjušče* v cksl. prevodu Izaija 40,20, *ne prahlêje* v 5. Mojz. knjigi 10,3 (ruske recenzije?), *neprahnêje* na istem mestu v cksl. krušedolskem in Mihanovičevem pentateuhu, povsod za grško *ἀσπιτος*. Vse te oblike so zabeležene v Miklošičevem stsl. slovarju; izvaja jih iz korena *prah* in na prvem mestu prevaja s *pulvescere*, potem *putrescere*. Ako je *prahnêti* moravizem, potem bi stsl. oblike, izvedene iz tega glagola, kazale na prvotno moravsko predlogo onih cksl. rokopisov in potrjevale, da so bile dotične biblične knjige prevedene že na moravskih tleh. Sreznovski ni našel nobene druge oblike iz tega glagola; v njegovem staroruskem slovarju (Materialy dlja slovarja drevne-russk.) se ponavlja, kar je zabeleženo v Miklošičevem leksikonu. Zelo verjetno je, da je izraz *prahnên* moravizem. Za to mnenje govori nedvomni Savin moravizem *gospoda* Lk 10,34 za *gostinica*. Glagol *prachnêti* še danes živi v slovaškem in češkem jeziku. V sedanjem češkem jeziku se še živo čuti tenka (češko: jemná) razlika med glagolom *práchnivěti* (slov. prhneti) in *hniti*. Drevesa *práchniví* (prhné), sočni plodovi pa *gnijejo*. Telo je v grobu *segnilo*, kosti so *sprhnele*. *Prachno* je v prah razkrojena notranjost drevesnega debla, ki je na zunaj videti še kolikor toliko zdravo. Tako mi je na moje vprašanje sporočil dr. František Jemelka, znani sodelavec Velehradske akademije. Živi češki jezik torej še danes očitno svedoči, da je stsl. *prahnêno* moravizem in da je Konstantin s svojimi moravskimi učenci tenkočutno razlikoval *prahnêno* drevo in *izgnili* plod.

Iz istega korena (prah) se izvaja slovenski glagol *prhneti*, *prhniti*, oprhniti in hrvatski *prhnuti*, kakor je zabeleženo v Miklošičevem

¹⁴ Jagić, Entstehungsgesch. 268.

stsl. slovarju pod *prṽh-*. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (Jugoslavenske akademije) ima pri glagolu *prhnuti* pomen: *truhnuti, gniliti*. Iz tega glagola se poleg mnogih drugih izrazov izvaja *prlad, prnjad*, ki se govori v Sremu in Šumadiji v pomenu: prhel (trhel), gnil les. Izvedenke iz slovenskega *prhneti* — prhek, prhel, prhljaj, oprhel, oprhnjen i. dr. — imajo ves obseg grškega *σαπρός (σῆλω, sepsis)* in kažejo, da je stsl. *prahnên* jako primerno izbran za prevod onega grškega pridevnika.¹⁵ V Makedoniji in Bolgariji oblike *prahnên* niso lahko razumeli. Zato se je mogla ohraniti le izjemoma v Savini knjigi, kakor sem o drugih Savinih starinskih oblikah pokazal v razpravi *Dikcija Assemanijevega evangelija* (v poglavju: Zaključki).

Akoprav ima glagol *prahnêti* širok obseg, vendar je Konstantin čutil, da ni enako primeren o drevesu in plodu. Kakor moderni bibličisti tako je tudi Ciril uvidel, da gnilo drevo ne more roditi nobenega ploda. A drevo, ki ima kako bolezen v koreninah ali v deblu in torej prhni, še more roditi nezdrav plod, ki začne gniti ali segnije, preden dozori, ali pa je grenek, grampav, krastav; podobno tudi prestaro drevo. Živo drevo ne more biti gnilo, pač pa more biti njegov plod segnit, nagnit in podobno. Tako moremo razumeti, da se je izoblikoval prevod: drevo *prahnêno* — jagoda (plod) izgnila. Podobno je obsežni grški pridevnik tolmačil humanist *Erazem Roterdamski* (v parafrazi k Mt 12,33): *Fieri non potest . . . ut arbor venenati succi, poma ferat salubria . . . Ex succo radice fructus trahit saporem.*¹⁶ *Prahnêno*, prhlo, trhlo drevo je bolno, ker ima nezdrave korenine in sokove.

Lagrange in drugi bibličisti, ki trdijo, da gnilo drevo ne more roditi nikakega ploda, so z ene strani prezrli široki obseg grškega *σαπρός*, z druge strani pa na tem mestu zahtevajo prirodoslovno znanstveno točnost, kakršne preprosti evangeljski jezik ne more povsod podajati in kakršna v primerah ni potrebna. Čemu naj primera našteva različne drevesne bolezni? Grški izraz *σαπρός* smemo in moramo svobodno prevesti, a nikakor ga ne smemo zabrisati z bledim površnim prevodom. Matejev grški tekst 7,17 in 12,33 jasno opozarja, da bi bil mogel namesto *σαπρός* uporabiti *πονηρός* (malus, zli), kakor ga je uporabil enkrat (7,17) o plodu. Raba pridevnika *σαπρός* torej ni slučajna in površna, temveč premišljena. Vrhutega ima tudi dobri stilist Luka, ki je kot zdravnik imel smisel za narodo, isti grški pri-

¹⁵ M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar I. 843; II, 296 s.

¹⁶ D. Erasmus R., Tomus primus paraphraseon in N. T. (Basileae 1524), str. 91.

devnik o plodu in drevesu. Rad priznam, da je točnejši prevod nekoliko težaven, vendar ne smemo biti preveč lagodni in površni, ko gre za tako častitljive evangeljske izreke. Saj tudi evangeljskemu velblodu ni lahko iti skozi uho igle (Mt 19,24; Mk 10,25; Lk 18,25) ali pa skozi grlo farizejev, ki »precejajo komarja, a velbloda požirajo« (Mt 23,24). Evangeljska govornica zaradi večje živahnosti in slikovitosti uporablja tudi hiperbole, pretiravanja; nikakor ne zahtevajmo, da bi prirodoslovno natanko razlikovala razne vrste drevesnih bolezni in razne stopnje nedostatkov.

Grški pridevnik *σαπρός* srečemo v knjigah NZ še dvakrat, namreč Mt 13,48 o ribah in Ef 4,29 o govoru. Ribiči ujamejo v mrežo vsake vrste — *παντός γένους* rib, dobre izberejo v posode, slabe *σαπρά* pa izmečejo ven. Tu nekateri novejši biblicisti priporočajo prevod *gnilo* (primes); konservativni Knabenbauer (zgor op. 11) je v oklepaju dodal »putrida« brez vsake pripombe. Vsi stsl. rokopisi imajo na tem mestu *зълыжє* — slabe (ribe). Grško *σαπρά* o ribah nikakor ne more imeti onega širokega pomena kakor o drevesu in plodu. Galilejski ribiči so izbirali večje in boljše ribe, manjše (premlade) pa metali nazaj v jezero. Vendar so si nekateri poznejši redaktorji slovanskega prevoda dovolili izjemni prevod *gnilyja*, kakor čitamo osamljeno v Jurjevskem evangeliju iz prve polovice 12. stoletja.¹⁷

Posebno interesantna je usoda stsl. prevoda Ef 4,29. V zvezi *σαπρός λόγος* more grški pridevnik v duhu grške jezikovne in knjižne tradicije značiti le *slab*, *zèl*, kakor je zabeleženo v velikem znanstvenem grškem slovarju (gl. zgor op. 8). Vsi cksl. rokopisi do 14. stoletja imajo prevod *slovo zloje*, a sedanji službeni cksl. tekst prevaja: *slovo gnilo*. Tega se drže celo učeni ruski biblicisti ter v ruskem prevodu in v komentarjih ponavljajo *gniloe slovo*. Učeni arhimandrit Amfilohij je v slovarju h Karpinskemu Apostolu (13.—14. stoletja) dokazal, da je ta prevod uvel šele moskovski metropolit Aleksij sredi 14. stoletja.¹⁸ Celo obširni komentar profesorja Bogdaševskega, izdan 15 let po Amfilohijevi opozoritvi, še vztraja v prevodu *slovo gnilo*, akoprav pripominja, da *σαπρός* znači tudi *negodnyj*, *durnoj* (pravus, malus).¹⁹ Tako učenjaški komentar bi pač moral povedati, da Aleksijev in sedanji ruski prevod *gnilo slovo* nasprotuje tako vsej cerkvenoslovanski tradiciji do 14. stoletja kakor tudi jezikoslovni znanosti.

¹⁷ Amfilohij, Novo-Zavětnyj Drevle-Slavjano-Greko-Russkyj slovar (Moskva 1888), str. 33. — Jagić, Entstehungsgesch, 336 in 450.

¹⁸ Amfilohij o. c. (Slovar h Karpinskemu Apostolu), str. 48.

¹⁹ D. Bogdaševskij, Poslanie sv. Pávla k Efesjanam (Kijev 1904), str. 588.

Znaetъ se

Pomenljiv je še poslednji člen Savinega teksta Mt 12,33: otъ agody bo drêvo znaetъ se. Ponavljanje *jagode* potrjuje, da res znači *plod*. Končna oblika znaetъ se je zopet posebna odlika Savine knjige. Vsi drugi stsl. rokopisi imajo *poznano bōdetъ*, kar je manj gladko in manj skladno z duhom slovanskih jezikov. Savina prednost je tu potrjena po paralelnem mestu Lk 6,44, kjer imajo vsi stsl. rokopisi *poznatъ se*. *Poznano bōdetъ* zelo spominja na panonsko stsl. obliko *isповeden bōdō* v Frizinških spomenikih in v panonski (moravski?) stsl. molitvi Sinajskega euhologija (72 a, v 5—6), v nasprotju s stsl. *isповедajō se* v istem euhologiju (68 a, v. 13). Vse to indirektno namiguje na zapadni (latinsko-nemški) vpliv, ki se je v drugem desetletju stsl. knjige na Moravskem zelo ojačil.

Kakor tankočutni prevod *prahnêno* — *izgnila* tako tudi *znaetъ se* priporoča mnenje, da ima Savin prevod časovno in oblikovno prednost pred tekstom drugih stsl. rokopisov Mt 12,33. Z druge strani pa *prahnêno* in *jagoda* zbuja dojem, da Savin prevod žive evangeljske primere ni bil oblikovan že v Carigradu, temveč na Moravskem s sodelovanjem moravskih Konstantinovih učencev pod učiteljivim vodstvom. *Znaetъ se* pravzaprav še odločneje nego *prahnêno* govori za prednost Savinega prevoda, a z omejitvijo, da je prvotno morda stalo *poznatъ se*, kakor imajo vsi stsl. rokopisi Lk 6,44. Savino *znaetъ* (za: *poznatъ*) je najbrž zapisano po površnosti prepisovalca, kakršno opažamo tudi na mnogih drugih mestih.

V razpravi *Na semъ Petrê* sem pripomnil, da so bile stsl. liturgične knjige, med njimi evangelistar, čitanke za knjižni in učbeniki za bogoslovni pouk. Podobno je bilo še v 18. in 19. stoletju v mnogih grških samostanskih in cerkvenih šolah. S sodelovanjem moravskih in panonskih učencev so bili v stsl. knjige uvedeni panonizmi in moravizmi. Pri katehetskem pouku je Ciril pojasnjeval težja mesta in navajal razne oblike prevoda. Tako bi bil s sodelovanjem moravskih učencev izoblikovan edinstveno posebni Savin tekst Mt 12,33.

Ker je z ene strani verjetno, da je Savin prevod narejen na Moravskem, a z druge strani ni verjetno, da bi bilo *poznano bōdetъ* oblikovano že v Carigradu, ostane nerešeno vprašanje, kakšen je bil prvotni prevod (pred odhodom v kneževino Moravsko). Kako je bil prvotno preveden pridevnik *saprós* o drevesu, kako o plodu? V staroslovenskih bibličnih rokopisih ni trdne podlage za rešavanje zanimivega vprašanja.

*

Savin stsl. tekst Mt 12,33 spada v isto vrsto prvotnih odličnih stsl. prevodov kakor Assemanijeva oblika *Na semъ Petrê* ter Savin *prêdъ tobojъ* (Mt 18,15) in *jaže Bogъ sъvede* (quod Deus coniunxit Mt 19,6) za *na semъ kamene, kъ tebê, ježe Bogъ sъčeta* drugih stsl. rokopisov.²⁰ Obe varianti teh stsl. oblik segajo nedvomno nazaj v prvo (poznano *bōdetъ* morda v drugo) desetletje stsl. knjige kot svedoki, da je Ciril s svojimi učenci na nekaterih težkih mestih iskal primerne-nega stsl. prevoda in kolebal, kateri bi bil boljši, ali pa je dal bolj svobodne oblike za govorniško porabo. Savin stsl. prevod Mt 12,33 s svojim *prahnênim* drevesom, z *izgnilo jagodo* in deloma z *znaetъ* se se edinstveno odlikuje pred onimi tremi oblikami kot posebno slikovita tvorba genialnega Konstantina in njegove neposredne šole.

Edinstveno starinske oblike Savine knjige kažejo na velikomoravski glagolski rokopis. S tem pa še ni definitivno rešeno vprašanje, je li bil Savin rokopis prepisan neposredno po glagolski predlogi, kakor sta dokazovala V. Ščepkin in V. Pogorelov, ali pa po cirilski, kar smatrajo Jagić, Horálek, Kuljbakin i. dr. za bolj verjetno.²¹ A odkrivanje in raziskovanje starinskih oblik je mnogo važnejše nego spor o neposredni predlogi. Saj posredna predloga je bila nedvomno glagolska.

RÉSUMÉ

MT 12,33 dans le Livre de Sava diffère de la traduction aux autres évangélistes et évangiles vieux-slaves. Le texte dans le *Sa* est le suivant: ili tvoritъ drêvo dobro (i) agodъ emu dobro ili tvoritъ drêvo prahnêno i agodъ emu izgnilo. otъ agody bo drêvo znaetъ se. Dans ce texte tvoritъ (sъtvoritъ *Sa Ni*) comparé au poiêsate, ponite comporte évidemment une faute de copiste (plus récente) qui du caractère glag. e à la fin, a fait ѣ. Mais la différence la plus marquée c'est drêvo prahnêno — agoda *izgnila* d'après *sapros* en grec, ce qui permet les deux formes. La Vulgate l'avait traduit d'une manière faible et inexpressive par un adjectif commun *malus*. L'auteur suppose que Constantin-Cyrille, désirant exprimer la différence entre *prhlo drvo* et *gnjili plod*, avait pris une forme dialectale *prahnênъ* (pour: le bois -drvo), mais cette forme était trop subtile et différenciée et ne pouvait pas subsister à cette place et elle a été, à l'époque vieux-slave (sous l'influence de la Vulgate, mais aussi sans égard à cette influence) remplacée par des termes plus simples quoique moins expressifs. Appliqué dans des limites étroites *prahnênъ* peut être considéré, dans l'évangile vieux-slave comme un moravisme. *Jagoda* pouvait aussi élargir à cette place sa signification et renfermer aussi *jagodičîn* et *jagodičie*. *Znaetъ* se d'après *poznano bōdetъ* indique une ancienneté prononcée, qui s'est, dans le livre de Sava, mieux conservée que dans d'autres documents (sans tenir compte de la question de savoir, si le modèle d'écriture glagolitique était proche ou éloigné), et il est hors de doute que le livre de Sava a été copié, au moins d'une manière indirecte, d'un modèle glagolitique.

²⁰ Slovo II, 49; III, 29—31.

²¹ Jagić, Entstehungsgeschichte, 127. — S. Kuljbakin, v Slavii 8, 1929/30, 640—649. — K. Horálek, Vyznam Sav. knjigy, str. 8.

II

O METODOVEM NOMOKANONU

Ugledni češki slavist J. Vašica je dokazal, da je bil stsl. spis *Zakon sudnyj ljudem* (ZS; svobodni prevod bizantinskega civilnega zakonika *Ekloge*) na željo kneza Rastislava sestavljen že v začetku Cirilovega in Metodovega delovanja v Moravski. Odkril je tako veliko sorodnost pravne terminologije s stsl. anonimno homilijo (AH), t. j. z Metodovim govorom v Clozovem glagolskem rokopisu, da se more ta Metodov govor pravilno razumeti in prevesti le po primerjanju s pravnimi predpisi in izrazi *Zakona sudnega*. To je dokazal v razpravi *Origine Cyrillo-Méthodienne du plus ancien code slave dit »Zakon sudnyj ljudem«* (Byzantinoslavica 12, 1951, 154—174), o kateri sem poročal v Slovu 3 (1953) 84—89. Sorodnost pravnih predpisov in izrazov Metodovega govora z ZS je podrobneje pokazal v predavanju *Anonymní homilie rukopisu Clozova pa stránce právní* (predaval v historično-pravni komisiji Češke akad. znanosti v Pragi 23. VI. 1952). Rokopis neobjavljenega predavanja nam je dal po posebni prijaznosti na razpolago.¹

V omenjeni francoski razpravi je profesor Vašica postavil hipotezo, da je ZS sestavni del Metodovega nomokanona (M N), o katerem piše Žitje Metodija (ŽM) 15. To hipotezo je s krepkimi razlogi podprl v izredno važni razpravi *Metodějův překlad nomokanonu* (Slavia 24, 1955, 9—41) in dokazal zvezo AH Clozovega rokopisa z Metodovim nomokanonom po posredovanju ZS.

V češkem akademskem predavanju je Vašica dokazal, da je AH (Cloz) po vsebini in izražanju odvisna od ZS: »obsahově i výrazově, a zvláště terminologicky úplně závislá na ZS«. AH je bila neka »adhortatio« (nagovor) knezom-sodnikom, da bi svojo dolžnost vršili redno in vestno v duhu ZS. Posebno so naglašeni predpisi, ki so dodani stsl. prevodu bizantinske Ekloge z ozirom na posebne zapadne pravne običaje: funkcija svedokov pri sodnem poslovanju, določitev cerkvene pokore namesto v Eklogi predpisanih telesnih kazni, prepoved poganskih priseg in običajev. AH je tako drugotna in odvisna od ZS, da so nekateri njeni izrazi razumljivi le tedaj, če jih pojasnimo v duhu pravnih predpisov ZS.

¹ O slovarski (jezikovni) važnosti stsl. pravnih spomenikov je predaval na konferenci čeških slavistov o stsl. leksikonu 26—28. aprila 1954. Gl. Slavia 24, 1955, 127—129.

V predavanju o AH je Vašica dopolnil svoja prejšnja pojasnila stsl. pravnih izrazov, posebno *sluhъ* v Cloz 70—75 in ZS. Sluhъ *suetъnъ* Cloz II, 71—72 znači *prazno izpoved* (izjavo) pred sodiščem², t. j. izpoved brez svedokov (Cloz 72—73). Po Vaillantovi korekturi *сърасънымъ* = *съ орасънымъ* dobimo gladki pravilni smisel Cloz 70—75: »Prazne izpovedi ne sprejemaj! Kaj je prazna izpoved? Prazna je izpoved brez svedokov. Pa tudi sicer (hrv. inace) — t. j. mimo tega primera (stsl. kromê; namreč mimo izpoved podprto s svedoki) jo sprejemam le po oprezni izvestni (hrv. pouzdani) preiskavi.«

V Cloz 100 je osamljeni stsl. izraz *kъmotra* — *commater*. V ZS je oblika kumetra — od tod kuma, ki pa znači več nego *commater*. V bizantinski Eklogi se taka mati naziva *sýnteknos*, t. j. mati s skupno deco; kum je namreč duhovni oče, *sýnteknos* pa je telesna otrokova mati. Ženitev med takimi duhovnimi sorodniki je bila po Eklogi kaznovana z odrezanjem nosu; v AH (105—107) pa se kaznuje *dostojênomu postu vъ različenje*, t. j. s cerkveno pokoro (epitimijo) sorazmerno s stopnjo (različenje) krivde. Z izrazom *объшти сънъми* je mišljen 53. kanon trullske sinode, ki govori o tem primeru.

V AH se štirikrat ponavlja (59, 76, 125, 145) glagol *obrétati se*. V Rumjancovskem (Ustjuškem) rokopisu stsl. (Metodovega) nomokanona znači ta glagol *ἀλισκεσθαι* — biti ujet, sodno spoznan krivim, približno latinsko *deprehensus*. Isto znači ta stsl. glagol v ZS in v AH 76 in 125.

Težki izraz *posoždjenje* AH 140 znači v staroruskih pravnih spomenikih *razveljaviti, preklicati, ἐκκαλεσθαι*; v AH pomen *razveljaviti, raztrgati* primerno spada v kontekst.

V AH 77 in 145 se ponavlja stsl. *tęža* — proces, spor. Vašica meni, da se isti stsl. izraz skriva v panonskem *tere* v drugem Frizinškem spomeniku. O tem pišem v članku *Frisingensia VII* (Slavistična revija VIII, 1956).

AH strogo zahteva, da morajo sodniki vsako tožbo preiskovati s sodelovanjem svedokov. Ti sodniki so knezi in velikaši, velmožje; v papeževem pismu *Industriae tuae* (880) se Svetopolkovi velmožje nazivajo *judices* — sodniki. Po zapadnem pravu so morali sodniki razsojevati s sodelovanjem *svedokov*, ki niso bili samo svedoki de-

² V Slovu 3, str. 85 je lapsus, da *sluhъ* znači odstavitev; pravilno je *izpoved* (izjava), v ožjem pravnem značenju francoskega *déposition*. Morebiti bi tu smeli reči denunciacija (ruski: *donos*).

nja, temveč so imeli tudi neko sodno funkcijo. Pri zapadnih sinodalnih sodiščih so sodelovali laiški svedoki, da je mogel sodnik spoznati in presoditi vse okolnosti dejanja.

V obširnem uvodu ŽM čitamo, da je Bog človeku dal *samovlastb* — *αὐτεξουσία*. Ta izraz se v pridevniški obliki *samovlastnyj* ponavlja v ksl. pravnih spomenikih, n. pr. v starih Jefremovski Kormči knjigi.

V AH 94—95 se obsojajo poganski običaji in pogsanske prisege. O istem predmetu obširno razpravlja prvo poglavje ZS.

Znamenita posebnost AH je, da se v njej često naglašča odličnost in stroga obveznost *božjega zakona*. V tem povzdigovanju božjega zakona nad svetne zakone, neznanem bizantinskemu pravu, se kaže zapadni vpliv, kakor opažamo tudi v znanih *Responsa* papeža Nikolaja I na vprašanja Bolgarov iz 1. 866.

Z raziskavanjem in vzajemnim primerjanjem AH in ZS je Vašica dosegel izredno velike rezultate. Še večji so njegovi rezultati o Metodovem nomokanonu v ožjem smislu.

Metodov stsl. prevod bizantinskega nomokanona spada med najbolj zamotana in najtežja stsl. vprašanja. Tega vprašanja ni doslej še noben slavist raziskal tako temeljito, v tako širokem okviru, s toliko jasnotjo in s tolikim uspehom kakor profesor Vašica.

Z grškim izrazom *nomokanon* se naziva zbirka cerkvenih zakonov (*kánones*) skupno z državnimi zakoni (*nomoi*), kolikor se dotikajo cerkve. Najstarejša bizantinska cerkvenopravna zbirka je *Synagogá* (*synagogé*) carigradskega patriarha Janeza Sholastika (565—577) v 50 poglavjih (tituli) z dodatkom izbranih državnih zakonov, ki se nanašajo na cerkev. V prvi polovici 7. stoletja je neznan pisec sestavil obširnejšo zbirko z naslovom *Sýntagma* v 14 poglavjih (tituli) z dodatkom državnih zakonov; to zbirko je patriarh Fotij na novo izdal 1. 883.

Slavisti soglašajo, da je sv. Metod prevel pravno zbirko Janeza Sholastika. Metodov stsl. prevod je ohranjen v dveh rokopisih ruske recenzije: 1. rokopis Rumjancovskega muzeja 13. stoletja iz samostana Ustjug (Ustjuška Kormča)³, 2. rokopis Moskovske duhovne akademije 16. stoletja. V začetku 10. stoletja je bila v Bolgariji prevedena bizantinska *Sýntagma*; stsl. prevod je ohranjen v rokopisu Moskovske sinodalne biblioteke 11.—12. stoletja (Jefremovska Kormča). Ta stsl. rokopis je skupno s paralelnim grškim tekstom izdal V. Bene-

³ Kormčaja (jugoslav. krmča) knjiga, grško *pédalion* — *krmilo*. O cerkvenoslov. in bizant. cerkvenopravnih zbornikih gl. Slovo 2, str. 57 ss.

ševič v Petrogradu 1. 1906. Isti ruski pravni historik je izdal kritični grški tekst cerkvenopravnega zbornika Sholastika: Joannis Scholastici Synagogá (izdaja Bavarske akademije znanosti 1937) kot podlago za proučevanje stsl. prevoda.

Stsl. prevodu zbornika J. Sholastika je jasno vtisnjen pečat sv. Metoda, velikega pravnika in dobrega poznavalca stsl. jezika. Za prevod je prav primerno izbral krajšo bizantinsko zbirko, a jo je še zelo okrajšal; izpustil je mnoge za zapadno cerkev neprimerne ali sporne kanone. V Ustjuški Kormči je izmed 377 kánonov bizantinskega zbornika izpuščenih 142, t. j. 37%, torej več nego tretjina kánonov. Prevedeni kánoni so izbrani po dobro premišljenem načrtu. Tak izbor in toliko skrajšanje je bilo mogoče le na zapadnih tleh. Razumljivo je, da ta stsl. prevod ni bil dovolj uporaben na vzhodnih tleh. Zato je bil v Bolgariji že v začetku 10. stoletja preveden obširnejši bizantinski cerkvenopravni zbornik — *Syntagma*, a z uporabo Metodovega prevoda, ki je na mnogih mestih vplival na jezik novega prevoda.

ŽM 15 izrečno piše, da je Metod prevel *nomokanon*, torej poleg cerkvenih kanonov tudi državne zakone, ki se dotikajo cerkve. A v navedenih dveh še ohranjenih rokopisih niso dodani bizantinski državni zakoni. Vašica je z veliko verjetnostjo dokazal, da je bil ZS, ki ga je on prvi preiskal, sestavni del Metodovega nomokanona. Kakor je češki slavist dokazal zvezo ZS z AH, tako je trdno dokazal tudi zvezo obeh stsl. spomenikov z Metodovim nomokanonom. *Teža* v pomenu sodni proces in *kleveta*, *klevetníkъ* — *tožba*, *tožitelj* se enako ponavljajo v nomokanonu kakor AH in ZS. Nekateri izrazi pa se ponavljajo samo v ZS in v stsl. nomokanonu: *Ustrojenije*, *ustroiti* — restitucija, povrnitev v prvotno stanje; *prítoknuti* — dokazati, *ékdiktos* (pravni zastopnik) — *jekъdikъ*, *mestъnikъ*.

Posebno zanimiv je skupni izraz za ženitveno zvezo v prevodu Mt 19,6 v Savini knjigi, v AH in MN — *sъvesti*, ko imajo vsi drugi stsl. rokopisi glagol *sъčitati*. V Rumjancovskem rokopisu stsl. nomokanona se v istem pomenu rabi glagol *sъvoditi*. Vašica misli, da je izraz *sъvesti* značilni prvotni prevod Mt 19,6. Ker V. tu citira mojo recenzijo Horálekove študije o Savini knjigi v Slovu 2, str. 49, naj mi bo dovoljeno, da povem svoje mnenje, katero sem dosledno dalje razvijal v razpravah: *Dikcija Assem. evangelistarja* (Slovo 3, 24—26), *Na semъ Petrê* (Slovo 4/5, 24—46), *Drêvo prahnêno* (v. str. 24).

AH v Cloz. svedoči za veliko starost in nekako prvotnost prevoda *sъvede* v Savini knjigi. A ta prevod tolmačim kot Metodovo (in Ciri-lovo) svobodno prilagoditev kontekstu in tedanjemu moravskemu

dialektu. V Savini knjigi sta namreč ohranjena še dva očitna moravizma: *gospoda* (za stsl. gostinica Lk 10,34) in *prahněno* (Mt 12,33). Ker je bil evangelistar vsaj v glavnem preveden že v Carigradu in je prevod *svede* ohranjen samo v Savini knjigi, ni verjetno, da bi bil to v strogem in izključnem smislu prvotni prevod. Niti prevod *na semь Petrě* ni izključno prvoten. Verjetno je, da je prevod *na semь kamene* enako prvoten in da je Ciril s svojimi učenci na nekaterih težkih bibličnih mestih paralelno uporabljal dva različna prevoda, bodisi kot prevod v ožjem smislu, bodisi kot nekako glosa ali perifrazo. Svobodni prevod *predь tobojь* v Savini knjigi tolmačim kot takšno perifrazo (Slovo 2,49). Verjetno je, da sta Ciril in Metod tako upoštevala razlike starega panonskega, moravskega in makedonskega dialekta, da sta v biblične rokopise, namenjene za rabo na moravskih tleh sprejemala moravizme, kakor sta jih sprejemala v zapadne liturgične knjige in v nomokanon. A paralelno so se ohranjali stsl. biblični rokopisi brez takih moravizmov, ki bi bili južnim in vzhodnim Slovanom težko razumljivi ali celo nerazumljivi. Tako so po temeljitih raziskavah J. Vašice pravilno pojasnjeni moravizmi v MN, ki je bil namenjen in v celoti poraben samo v Moravski in v zapadni cerkvi, a ne v vzhodni cerkvi. S tem so novo osvetljeni zanimivi edinstveni prevodi *svede*, *prahněno* i. dr.

V obeh rokopisih Metodovega nomokanona je prvotni stsl. tekst zelo pokvarjen, a vendar se v njem še poznajo odlike najstarejših stsl. prevodov, posebno točnost in svoboda prevoda. Oba rokopisa Metodovega nomokanona se po večji točnosti in svobodi prevoda bistveno razlikujeta od stsl. prevoda *Syntagme* (Jefremovske Kormče), dasi sta oba rokopisa Metodovega prevoda mnogo mlajša in bolj pokvarjena nego rokopis Jefremovske Kormče.

Stsl. tekst Metodovega nomokanona se odlikuje po podobnih svojstvih kakor stsl. prevod evangelijev. Značilno slovansko pridevniško izražanje grškega samostalnika v rodilniku se v MN često ponavlja enako kakor v stsl. prevodu evangelijev, dočim je v Jefremovski Kormči (Jefr) ohranjena grška konstrukcija, n. pr. *slovesьnoje svršeniye* — *svkončaniye slova*, *svpasenuju tainu* — *tainu svpaseniya*, *hramь molitvьnyj* — *domь molitvy*, *bračnoje izveštenije* — *braka izvestije* i. dr. Kakor v stsl. evangelijih tako so v MN posebne grške konstrukcije participa in genitiva često razvezane v stavke. Grški imperativni infinitiv se često izraža z indikativom z dodanim *da*; podobno se opisuje grški pasiv.

V svobodnih prevodih MN se očituje pravniško znanje, slovanski jezikovni čut, stilna spretnost in primerno naglašanje pravnih predpisov. Tako je namesto *hraniti* za *σώξειν* (servare) na enem mestu glagol *svēštati* kot naglašanje, da mora biti to sveto, nedotakljivo. Grško *anastēnai* o bolniku je po smislu krepko izraženo z *icēlēti* namesto doslovnega *vъstati*. Grško *syntēmnei* se prevaja svobodno po pravnem smislu *skraštajetъ*. Grško *ἐνι παρονοία* (v navzočnosti) se prevaja kratko svobodno samo s predlogom *pri* ali *prêdъ*. Često se težko razumljivi pravni izrazi in konstrukcije izražajo s svobodno perifrazo. Isti grški izraz, ki ima v raznih kontekstih različno značenje se prevaja z različnimi stsl. izrazi, primerno kontekstu.

Kar so Jagić in drugi slavisti izjavili o odličnosti stsl. prevoda sv. pisma Novega zakona, velja tudi o Metodovem nomokanonu: Prevajalec je temeljito poznal grški jezik in smisel grškega teksta, enako je dobro poznal duha slovanskega jezika; kjer je bilo potrebno se je zaradi boljše razumljivosti oddaljeval od grškega teksta in prevajal svobodno. Nasprotno pa nekoliko poznejši prevod bizantinske *Syn-tagme* nima takih odlik. Podobno so v Savini knjigi, ki je bila prirejena približno istočasno v isti Bolgariji, zabrisane mnoge odlike prvotnega stsl. prevoda; tu se že začenja preobrat od svobodnega prevajanja k suženjskemu doslovnemu prevodu. Zato je stsl. MN izredno važen za pravilno oceno prvotnih stsl. prevodov sv. pisma. Slavisti naj bi ga marljivo proučevali paralelno s stsl. evangeliji, da bodo izpopolnili stsl. gramatiko in stsl. leksikon.

Že ruski slavist Sobolevski je opozoril, da se slovarsko gradivo MN znatno razlikuje od najstarejših stsl. bibličnih tekstov, zato pa se v mnogem sklada s slovarjem Žitja Metodija: *katholikija*, *služba* (mašna liturgija), *strižnikъ* (klerik), *kazatelъ* (učitelj), *guditi* (*βλα, σφημειν*), *hodotaj* (posrednik), *pravovêrnyъ* (*pobožen, εὐσεβής*). Vašica še dodaje: *anagnostъ* (lektor), *izvēstnyj* (ŽM 17 *ἀξιόπιστος*), svętyj *дѣнь* (*ἐορτή*), *oblastъ* (eparchia),⁴ *prêdêlъ* (enoria). Enako se v MN in ŽM ponavljajo že omenjene značilne stsl. konstrukcije. Po vsem tem izjavlja, da je pisec ŽM tako rekoč govoril Metodov jezik.

Metod je po mnogoletnem delovanju med Moravani dobro poznal tedanji češki jezik. Od tod je umevno, da v MN srečujemo moravizme

⁴ Izraz *oblastъ* čitamo v poročilu ŽM 9, o Metodovem sporu z nemškimi škofi. V tej zvezi trdi Vašica, da so nemški škofje Metoda sodili nekje v Moravski v navzočnosti frankovskega kralja in navaja mojo razpravo o Metodovih ječah (Zgod. časopis 1952/3, 159—170). A moje mnenje je, da je bil Metod sojen v Regensburgu, kakor trdijo ugledni historiki (Dümmler, Kos, A. Ziegler i. dr.).

v ožjem smislu; n. pr. *uvarovati*, *vъздъšeniје*, *dogoniti*, *neračeniје*. Posebno karakterističen je moravizem *istina* v pravnem pomenu: ukradena stvar, dokaz dejanja, species facti, corpus delicti. Med moravizme v širšem smislu smemo šteti: *strižnikъ*, *mъša*, *korolъ* (samo v ŽM) i. dr. Glede ŽM smemo rabiti izraz bohemizmi v ožjem smislu. Rokopis ŽM je bil namreč v Rusijo prinešen iz Prage, ker v zborniku Uspenske cerkve (Kremelj) neposredno za njim sledi stsl. tekst mučeništva sv. Vida. Ako bi bil rokopis prenesen skozi Bolgarijo, bohemizmi ne bi bili ohranjeni v tolikem številu, ker so v Bolgariji stsl. rokopise popravljali in moravizme (bohemizme) odstranjali. Glede Metodovega nomokanona je še bolj izključena pot skozi Bolgarijo. Ni mogoče, da bi se iz Bolgarije prenesla v Rusijo knjiga s tolikimi moravizmi, prirejena za zapadno cerkev, ko so v Bolgariji že imeli slovanski nomokanon, prirejen za vzhodno cerkev.

V poslednjem poglavju svoje razprave (str. 38—41) je Vašica strokovno ocenil in uporabil članek nemškega slavista V. Lettenbauerja o stsl. glosah v latinskem rokopisu. (Cod. lat. Monac. 14.008)⁵. Te glose, doslovno vzete iz stsl. Metodovega nomokanona, odločno dokazujejo, da MN ni bil samo siva teorija, temveč se je v Veliki Moravski stalno uporabljal pri reševanju pravnih sporov med knezom in nadškofom. Povrh tega imajo te kratke glose velik pomen kot novo svedočanstvo edinstvenega spajanja in prepletanja vzhodnih bizantinskih in zapadnih rimskih prvin v velikomoravski duhovni atmosferi. Po novih dokazih prof. Vašice moram popraviti, kar sem v Slovu 3, str. 89 pisal o Cirilovem in Metodovem avtorstvu in o času, kdaj je bil ZS sestavljen. Zelo verjetno je, da je bil ZS sestavljen že v začetku Cirilovega delovanja v Moravski, torej že pred AH. A nikakor ne moremo nujno izključevati Metodovega sodelovanja ali avtorstva. Smeli bi celo trditi, da je ZS v prvi vrsti Metodovo delo. Ruski slavist P. Lavrov odločno naglaša, da se Metodovo sodelovanje pri stsl. književnem delu premalo ceni; najmanj pa smemo Metoda prezreti pri vprašanju stsl. pravnih spomenikov, posebej ZS s pravnimi prilagoditvami zapadnim običajem. Ni verjetno, da bi bil mogel Ciril sam brez bistvenega Metodovega sodelovanja sestaviti stsl. prevod bizantinske pravne Ekloge; celo nemogoče je, da bi Ciril izvršil potrebne premembe in prilagoditve zapadnemu pravu in moravskim razmeram. Čemu bi pač Metod šel v Veliko Moravsko, ako ne bi prevzel vsaj del misijonskega bremena, posebno pa pravniške

⁵ W. Lettenbauer, *Eine lat. Kanonessammlung in Mähren im 9. Jahrhundert. Orientalia christiana periodica* 1952, 246—269.

stvari. Ciril je kot edini svečenik, kot načelnik poslanstva in poglaviti učitelj številnih moravskih učencev bil tako preobremenjen z delom, da je bila nujno potrebna neka delitev dela. Iz vsega tega smemo izvajati, da je stsl. prevod ZS Metodovo delo, a pri tem nika- kor ne izključujemo Cirilovega sodelovanja.

Vašica bistrourmno dokazuje, da je ZS sestavni del Metodovega nomokanona. A v ŽM 15 se jasno naglašča, da je prevod nomokanona izključno Metodovo delo, pač že zaradi tega, ker je bil prevod v celoti izvršen šele po Cirilovi smrti. Ako je ZS del MN, tedaj je po smislu ŽM 15 tudi prevod ZS Metodovo delo.

Na koncu kratkega, pa jedrnatega 15. poglavja ŽM čitamo: Tedaj (tęgda) pa (že) je tudi nomokanon ... in knjige prevel. Neposredno pred tem se pripoveduje, da je Metod skupno s filozofom psalterij in evangelij z apostolom in izbranimi cerkvenimi službami (liturgičnimi knjigami) prevel prej (pъгвѣje). V prvih stavkih istega poglavja pa čitamo, da je od marca do 26. oktobra 884 prevel vse biblične knjige razen Makabejcev. V tej zvezi nastane vprašanje, kdaj je Metod prevel nomokanon in knjige očetov. Tęgda poslednjega stavka često vežemo s stavkom o prevodu vseh bibličnih knjig. A taka zveza ni pravilna; nasprotuje ji že naglašanje, da je v izredno kratkem času brzo (vъ bъrzę) prevel vse biblične knjige s pomočjo dveh brzopiscev. Čemu naj bi v tako kratkem času moral prevajati še knjige očetov in nomokanon, ki mu je bil že prej potreben. Tudi stsl. glose (iz MN) v latinskem kanonskem zborniku svedočijo, da je bil nomokanon preveden že pred 1. 884. Po vsem tem opravičeno izvajamo, da je Metod prevel nomokanon že nekoliko let prej, ker je bil prevod nujno potreben. Poslednji stavek ŽM 15 je zapisan na koncu, ker naglašča, da je nomokanon (in knjige očetov) preveden brez Cirilovega sodelovanja — v celoti šele po Cirilovi smrti. A posamezni deli nomokanona (n. pr. ZS) so mogli biti prevedeni že v prvih letih slovanskega moravskega misijonstva.

Vašica sam močno naglašča, da je bil prevod nomokanona potreben že v prvih letih slovanskega misijonstva, posebno po ustanovitvi panonsko-moravske nadškofije. V obrambi proti nemškim škofom v ŽM 9 je Metod rabil pravne izraze, ki se ponavljajo v stsl. Metodovem nomokanonu: *oblastь* (škofija), *prędělъ hoditi* (v posebnem pravnem smislu). Izrečno se omenjajo kánoni. »ŽM podaje mnoge dokaze, da so bila cerkvenopravna vprašanja v Veliki Moravi tako rekoč na dnevnem redu. V tem živem stiku s tedanjo stvarnostjo se je ustvarjal prevod nomokanona. Naravno je, da so v prevod prešla

nekatera izražanja moravskega jezikovnega okolja» (str. 34). Ker ŽM 15 izrečno piše, da je Metod s *filozofom* prevel »samo psalterij in evangelij z apostolom in z izbranimi cerkvenimi službami«, tedaj iz tega konteksta sledi, da je bil nomokanon preveden brez Cirilovega sodelovanja. Pri prevodu ZS pa je Ciril sodeloval le jezikovno. V ostalih sestavnih delih nomokanona se po priznanju J. Vašice jasno poznajo sledovi Metodovega izražanja. Ker Vašica jako pohvalno ocenja jezikovno dovršenost stsl. MN in ga jezikovno stavlja v isto vrsto s stsl. evangeliji, je s tem priznal, da je bil Metod dovolj zmožen za stsl. prevod ZS in da torej ni pravega razloga, zakaj naj bi ZS smatrali za Cirilovo delo. ŽM 5 posebej naglašata Metodovo ponižnost, da je v Moravski »pokorno služil filozofu in z njim učil«, torej je Cirilu pomagal v učiteljstvu, bil zmožen za učiteljsko službo. Posebno je Cirila podpiral v pravniških vprašanjih, prevzel in vršil pravniške posle, sestavil stsl. ZS.

Vse to se more spraviti v soglasje s hipotezo češkega slavista, da je Rastislav že po poslancih k cesarju Mihaelu izrazil željo, naj mu pošlje moža, ki bi mu sestavil krščanski državni zakonik — *vsaku pravdu*. V Slovu 3 (1953, str. 88) sem opozoril, da je *vsaka pravda* vzeta iz Mt 3,15 in da ima torej biblični religiozni smisel, a ne izključno civilno pravni pomen. Isto svedoči ves kontekst ŽM 5, ŽK 14 in Italske legende. Po sijajni novi češki razpravi o Metodovem nomokanonu rad priznam, da je Rastislav v zvezi s krščanskim slovanskim misijonstvom želel skupno z globljim krščanskim poukom dobiti krščanski državni zakonik, kakor je ZS, in da sta mu slovanska blagovestnika to že v prvih letih izvršila. V tedanji dobi je bil v samostojni slovanski kneževini, kakor jo je snoval knez Rastislav, ob enem s slovanskimi cerkvenimi knjigami in s slovansko cerkveno organizacijo enako potreben slovanski državni zakonik s posebnim ozirom na krščansko vero in cerkev.

Novi znanstveni rezultati slavista J. Vašice pomenijo velik korak naprej, važen napredek, ki presega ožji okvir slavistične znanosti. Znanstveni uspehi češkega slavista so upravičeno dosegli veliko priznanje v mednarodnem svetu in mu zagotovili zasluženi ugled v domovini, da mu je omogočila neovirano znanstveno delovanje.

Tu ocenjene razprave češkega slavista so uvod in priprava za njegovo poglavitno nameravano delo, namreč za kritično izdajo stsl. teksta Metodovega nomokanona. J. Vašica je že z uvodnimi študijami o MN obilno obogatil slovansko znanost; s kritično izdajo poglavitnega Metodovega književnega in pravniškega dela pa si bo postavil ne-

minljiv spomenik v slovanski in mednarodni znanosti. Za južne Slovane so uspešne študije o Metodovem nomokanonu posebno pomenljive, ker so dobile prvotno pobudo in podlago v proučevanju Metodovega govora Clozovega glagolskega rokopisa iz nekdanjega družinskega zaklada Ivana Frankopana, kneza otoka Krka, ki ga je prvi znanstveno objavil jugoslovanski slavist Bartolomej Kopitar.

Dokaz, da je Konstantin z Metodovim sodelovanjem že v početku slovanskega misijonstva svobodno prevel bizantinski civilni zakonik in ga prilagodil potrebama moravske kneževine, mora vplivati na jezikoslovno terminologijo. Slavisti često pretirano naglašajo cerkveni značaj staroslovenskega knjižnega jezika; nekateri smatrajo, da se ta jezik najtočneje ali celo edino pravilno nazivlje starocerkvenoslovanski. Taka trojna sestavljenka je mogoča v nemškem jeziku, nikakor pa ne v slovanskih. Zato češki, slovaški in srbski slavisti rabijo izključno le naziv staroslovenski, podobno tudi zapadni neslovanski slavisti: vieux-slave, lingua palaeoslavica. Že samo po sebi je pretirano naglašanje cerkvenega značaja staroslovenskega knjižnega jezika dvomljive vrednosti. Saj so se tega jezika oprijeli tudi slovanski knezi in ga rabil v državnih listinah. O knezu Koclju pripoveduje ŽK izrečno, da se je *naučil slovanskih knjig*. Bolgarski car Simeon (893—927) je celo sam organiziral živahno književno delovanje. Ko je naposled Vašica trdno dokazal, da je *Zakon sudnyj* sestavljen že v prvih letih slovanskega moravskega misijonstva, je pretirana raba naziva *starocerkvenoslovanski* ne samo nepotrebna in očitno neprimerna, temveč tudi netočna.

Znanstveni rezultati češkega slavista so odločilno važni za pravilno oceno in nazivanje staroslovenskega jezika, za stsl. gramatiko in za leksikon. S tem se bo J. Vašica uvrstil med največje slaviste naše dobe.

RÉSUMÉ

Le slavisant tchèque J. Vašica a montré, dans sa thèse *Origines Cyrillo-Méthodiennes du plus ancien code slave dit »Zakon sudnyj«* (Byzantinoslavica 12, 1951; cf. Slovo 3, 84-89), les affinités du vieux slave *Zakon Sudnyj* (ZS) avec l'Homélie Anonyme (AH). L'Homélie anonyme est tellement dépendante de la terminologie de ZS, qu'on ne peut en déterminer la valeur exacte qu'en connexion avec ce document juridique vieux-slave. Vašica a développé cette thèse au cours d'une conférence à l'Académie Tchèque des Sciences à Prague en 1952 (et nous a envoyé le manuscrit non publié de la conférence). Dans la revue vieux-slave *Slavia* 1955, p. 9-41, Vašica compare AH et ZS aux textes du Nomocanon de Méthode (MN) auquel se réfère la Vita Methodii 15. Vašica a démontré, d'une part, l'affinité de la terminologie juridique du Nomo-

canon avec AH et ZS, et de l'autre, l'affinité avec la langue de Vita Methodii en vieux-slave. Si l'on juge d'après sa perfection, la langue du MN se trouve au même niveau élevé que le vieux-slave classique des évangélistes; il est par conséquent très important pour l'étude du style, de la grammaire et du lexique vieux-slave. ZS et MN de Méthode sont une preuve que la langue vieux-slave n'était pas exclusivement une langue ecclésiastique, mais une langue utilisée pour la vie publique, civile. L'expression allemande *altkirchenslavisch* n'est pas applicable; le terme français de *vieux-slave* et le terme latin de *lingua palaeoslavica* sont beaucoup plus exacts et conformes à la réalité.

III

PRAŠKI ROKOPIS ITALSKÉ LEGENDE

Devetdeset-letni jubilent, profesor dr. J. Vajs, se po vzoru svojih učiteljev Pastrneka in Jagića poleg razpravljanja o filoloških vprašanjih odlikuje tudi v treznem ocenjevanju historičnih vprašanj o sv. Cirilu in Metodu. Njegovi zreli rezultati so sistematično zbrani v komentarju k novi izdaji knjige J. Dobrovskega: *Cyrrill und Method der Slawen Apostel* (1. izd. Prag 1823)¹. Tu je Vajs podal najboljši pregled dosedanjih raziskav o *Italški legendi* (str. 113—120). Zrelo kritično vrednost tega pregleda očitno potrjujejo najnovejša odkritja vatikanskega in praškega rokopisa Italške legende.

Vatikanski rokopis LIt je ostal nad 300 let skrit historikom in slavistom, čeprav je že nad sto let shranjen v Vatikanski biblioteki. Odkril in ocenil ga je šele nemški slavist dr. D. Gerhardt (Münster), a svojih rezultatov še ni objavil; uslužno jih je sporočil mnogim historikom in slavistom. Praški rokopis LIt iz 14. stoletja pa je 1. 1955. z obširnim uvodom izdal bolandist Pavel Devos v zvezi z benediktincem P. Meyvaertom v zborniku *Analecta Bollandiana* (str. 375—461).

Italška legenda o prenosu relikvij sv. Klementa papeža je bila nad dve sto let glavni vir za življenjepis sv. Cirila in Metoda, a znana je bila samo v premalo kritični izdaji bolandistov (*Acta Sanctorum*, Martii t. 2) po prepisu historika Andreja Duchesne, ki je nekatera nečitljiva mesta manj srečno rekonstruiral, nekatera mesta pa netočno prepisal; nekoliko netočnosti so zagrešili bolandisti. Vatikanski rokopis (12. stol.) kaže nečitljiva mesta, a jih ne more pojasniti. Praški rokopis ni tako poškodovan in nima nečitljivih mest; zato razja-

¹ Spisy a projevy J. Dobrovskeho. Sv. XII: Cyril a Metod, apoštové slovanští. Poznámkami opatřil dr. J. Vajs. Praha 1948. — Gl. Slovo 2, str. 45—47.

snuje mnoga doslej temna sporna vprašanja. Njegov prolog pa deloma rešuje tudi vprašanje avtorja in virov legende. Odkritje tega rokopisa je velik preobrat v znanstvenem vprašanju o sv. Cirilu in Metodu, približno enake važnosti kakor znanstveno odkritje slovanskih Žitij Konstantina in Metoda pred sto leti (1843). Kakor je zanimivo, da sta novo odkritje objavila in obširno pojasnila dva belgijska hagiografska specialista, tako je razumljivo, da nista mogla v vsem obsegu proučiti in uporabiti velikih slavističnih tradicij; tem bolj pa sta proučila zapadno latinsko tradicijo ter znatno olajšala delo slavistom.

Posredna predloga V rokopisa je pisana okoli 1. 1180 v samostanu Casauria na otoku reke Pescara, približno 40 km od obale Jadranskega morja. A sedanji tekst V je bil na koncu istega stoletja pisan v Franciji; Devos in Meyvaert sta namreč opazila gotske sledove severne ali srednje francoske pisave s konca 12. stoletja (str. 448), D. Gerhardt pa je našel značilne sledove tedanje francoske latinske stilistike.² P rokopis pa je pisan v 14. stoletju, a vendar predstavlja starejšo rokopisno tradicijo, neodvisno od predloge V rokopisa, kateremu so stilistično spretnejši prepisovalci vtisnili svoj pečat.

Belgijska historika ne omenjata posebnih čeških ali moravskih značilnosti P rokopisa. Metodovo ime se dosledno piše *Methudius* — karakteristična oblika v čeških latinskih rokopisih 14. in 15. veka. Češki pisar se je sicer zelo trdno držal svoje predloge, a na enem mestu je njen tekst spremenil v duhu čeških tradicij; v začetku 7. poglavja je namesto prvotnega imena *Rastislaus* zapisal *Suatopluc*. Svetopolk je bil namreč v 14. stol. bolj znan nego Rastislav. Moravska legenda, zelo odvisna od LI^t, je na tem mestu ime moravskega kneza zamolčala in zabeležila samo *princeps Moraviae*³; v poslednjih poglavjih imenuje *Swatopluka*, fonetično točno enako kakor P. To mesto P ima torej po imenu in po fonetiki jasen češki pečat. P soglasno z Moravsko legendo dosledno piše *Gazari*, V pa *Cazari*. Razumljivo je, da P pravilno piše Moravia, a v V je pokvarjeno: *Marania*, *Miravia*.

Za pravilno rokopisno tradicijo v P je posebno odločilno število dni, ki jih je Ciril še preživel v meništvu v Rimu. ŽK šteje 50 dni, V *quadraginta dies*, P pa pravilno *quinguinta*. S tem je potrjena tako verodostojnost ŽK kakor tudi LI^t, posebno pa odličnost rokopisne tradicije v P.

² Kakor mi je prijazno sporočil v pismu.

³ ŽM 5 pripoveduje, da je v Carigrad poslal Rastislav s Svetopolkom; ŽK 14 pa: Rastislav s svojimi knezi.

Z druge strani se *P* odlikuje po nedvomno jasnem tekstu na tistih mestih, ki so v *V* nečitljiva in jih je A. Duchesne v svojem prepisu nepravilno rekonstruiral, pred vsem stavek o episkopatu sv. Cirila. V tem stavku je v *V* jasno čitljivo: *consecraverunt... nec non et ceteros eorum discipulos in presbiteros et diaconos*. Iz konteksta bi sledilo, da je na nečitljivem mestu omenjena škofovska konsekracija obeh bratov. Tako je nečitljivo mesto rekonstruiral Duchesne; tako je to mesto objavljeno v *Acta Sanctorum* 1. 1668 in vseh poznejših izdajah. Naposled je *P* definitivno razjasnil, da je tu omenjena samo Metodova svečeniška posvetitev: *consecraverunt fratrem eius Methudium in sacerdotem, nec non...* Tu je stilistika v *P* očitno zelo neokretna, a tudi v Duchesnovi rekonstrukciji je izraz *ceteros* stilistično neprimeren. Tekst *P* je tu nekoliko podoben stsl. ŽM 6, da je papež posvetil Metodija na *popovstvo* in ukazal izmed slovanskih učencev posvetiti *tri popy* in dva lektorja. *P* rokopis LIIt na tem mestu razlikuje *sacerdotem* in *presbiteros*, toda iz ŽM 6, je razvidno, da tu znači *sacerdos* isto kakor *presbyter*. Spor o episkopatu sv. Cirila se je torej naslanjal samo na nepravilno Duchesnovo rekonstrukcijo. Drugi dokazi, ki jih navaja S. Sakač v *OchPer* 1950, str. 255—260 in 1956, 202—212 nimajo resne dokazne moči.

Stoletni spor o Cirilovem episkopatu je v *P* definitivno rešen. Povrh tega je zanimivo, a še ne docela razjasnjeno vprašanje o avtorju in virih LIIt.

Obširni *P* rokopis iz 14. stoletja (skupno 158 listov, 30 × 21 cm) obsega dva spisa Leona Ostijskega, škofa tedaj združenih škofij Ostia in Velletri (Velitrae): 1. njegov doslej nepoznani spis *De origine b. Clementis et conversione* (1. 132—147) in 2. našo LIIt (147—150) s prologom *Incipit prologus de translatione eiusdem*. V tem prologu se kot avtor predstavlja: *Leo, ecclesie Hostiensis ac Vellitrensis indignus Episcopus*. O svojih virih izjavlja: *partim ex Scavorum litteris, partim vero ex relatione inventoris eiusdem corporis, de grecis fastidioso stilo translata... ad totius letitiam Urbis, latiniori atque comptiori aliquantulum stilo composui, et in notitiam universorum Christi fidelium affere devotissimus procuravi*.

Vprašanje avtorstva in virov LIIt zanimivo osvetljuje Leonova izjava o spisu *De origine b. Clementis et conversione*, da je zajemal: 1. ex veterum historiarum scriptiuncula (t. j. Pavla Diakona: *Historia Romana*), 2. iz Rufinovega spisa *Recognitiones*. A nič ne pove, da je ta dva vira, posebno Rufina, uporabljal posredno po 1. knjigi Vita

S. Clementis, ki jo je spisal veliterski škof Gauderik okoli 1. 880; Devos in Meyvaert sta očitna pokazala, da je Leon mnogo bolj odvisen od Gauderika nego od Rufina (str. 420—422) in da torej netočno enostransko navaja samo posredni vir, vir svojega neposrednega vira, a zamolčuje svoj neposredni in bolj uporabljeni vir (Gauderika). Podobno pomanjkljiva in enostranska je Leonova izjava o virih LIIt. Dovolj je že raziskano, da je škof Gauderik, ki je bil navzoč pri svečanem sprejemu sv. Cirila in Metoda v Rimu, marljivo zbiral gradivo za življenjepis sv. Klementa, posebno o najdenju in prenosu Klementovih relikvij. Do odkritja P rokopisa LIIt se je splošno mislilo, da je to legendo spisal Gauderik (in diakon Janez). A še po tem odkritju trdno stoji, da je papežev bibliotekar Anastazij, Cirilov in Metodov spremljevalec v Rimu, za Gauderika zbral podatke o najdenju Klementovih relikvij in zanj prevel Cirilov govor o tem predmetu; to je ona *relatio inventoris eiusdem corporis*, katero citira Leonov prolog. Torej je Leon tudi tu zamolčal svoj neposredni vir (Gauderika) in navel samo Gauderikov vir, a niti tega ne dovolj točno. V Anastazijevem pismu Gauderiku je podano tudi pripovedovanje metropolita Metrofana o najdenju Klementovih relikvij, ki je v LIIt krepko uporabljeno; a Leon je ta vir zamolčal.

Leon jasno izjavlja, da je LIIt spisal, ko je bil škof Ostije, torej 1. 1101—1115, recimo okoli 1. 1110. A znano je, da je bil ta Leon v drugi polovici 11. veka menih in bibliotekar v samostanu Monte Cassino. V istem samostanu je svoja poslednja leta preživel škof Gauderik, tam umrl, tam zapustil svoje spise in zbrano gradivo. Vse Gauderikovo gradivo je Leon kot bibliotekar slavnega benediktinskega samostana dobro poznal.

Mnenje, da je Leon avtor LIIt ni novo. Na verjetnost Leonovega avtorstva so opozorili bolandisti že ob prvi izdaji LIIt (1668). To mnenje so ponavljali Voronov, Lapôtre, Golubinski, Pekař. Devos, Meyvaert (str. 409) in Vajs (120) navajajo le Golubinskega govor o sv. Cirilu in Metodu 1. 1885 (po referatu v ASPh 1887, 293). A prezrli so njegovo jasnejšo izjavo v knjigi *Istorija ruskoj cerkvi* I, 2 (2. izd. 1904), str. 333, da je avtor LIIt Leon Ostijski, ki je kot vir uporabil slovansko ŽK in Cirilov govor o najdenju Klementovih relikvij. Še zanimivejše je mnenje A. Lapôtra, da je LIIt v sedanji obliki delo Leona Ostijskega, a da se pod sedanjo obliko poznajo sledovi starejše, morebiti celó sodobne redakcije.⁴ S tem je Lapôtre že pred 50 leti

⁴ A. Lapôtre, *L'Europe et le Saint-Siège à l'époque Carolingienne* I (1905) 105. G1 A. Bol 1955, 409.

bistrovidno pogodil pravilno rešitev vprašanja o avtorju LIIt. Odkritje *P* rokopisa LIIt potrjuje Lapôtrovo mnenje, ga podrobneje pojasnjuje in utemeljuje.

Pismo papeževega bibliotekarja Anastazija škofu Gauderiku (objavil J. Friedrich 1. 1892) očitno dokazuje, da je LIIt odvisna od podatkov tega pisma, posebno od Cirilovega govora o najdenju relikvij sv. Klementa in od poročila metropolita Metrofana. Težavneje je razjasniti podobnost s slovanskim ŽK. Slavisti že sto let ponavljajo mnenje, da je avtor LIIt uporabil ŽK, tako O. Bodjanski, A. Viktorov, Pastrnek, Vondrák, E. Georgiev⁵ i dr. S temi slavisti soglašata tudi Devos in Meyvaert ter vztrajno trdita (str. 436—439) z E. Georgievim, da sta papež Janez VIII in škof Gauderik poznala ŽK — v latinskem prevodu, a da se ne more točno določiti v kakšni obliki.

Kakor Lapôtre tako tudi belgijska izdajateljica *P* rokopisa trdita, da je Leon Ostijski uporabil in preoblikoval Gauderikovo redakcijo — »la rédaction de la LIIt dans sa version gaudericienne«, a brez dokaza izjavljata, da je bil uporabljen latinski prevod. Toda, kaj naj pomeni, da je Leon (ali Gauderik) zajemal *ex Sclavorum litteris*. Golubinski ni poznal tega Leonovoga svedočanstva, a je na zgoraj navedenem mestu vendar zapisal, da je Leon Ostijski znal slovansko ali celò bil Slovan, kar je oboje neverjetno, drugo celò izključeno. Verjetneje je mnenje hrvatskega slavista Marina Tadina, da je Leon Ostijski poznal slovanske vire, posebno ŽK in ŽM, ker so v Monte Cassino prihajali slovanski benediktinci iz Dalmacije in Istre. Ta slavist je že pred odkritjem *P* rokopisa napisal razpravo o LIIt, v kateri odločno dokazuje, da je Leon Ostijski avtor LIIt⁶. Vprašanje pa je, kje je Leon slovanske vire dobil. Morebiti so bili ti viri ohranjeni v gradivu, ki ga je zbral Gauderik, ali pa je bilo v onem gradivu zabeleženo, da je Gauderik uporabil slovanske vire? Kakor so Leonu mogli pomagati slovanski benediktinci, tako so mogli z Gauderikom sodelovati Metodovi učenci in hrvatski benediktinci iz Dalmacije.

Vprašanje avtorja in slovanskih virov LIIt po vsem tem še ni definitivno rešeno, temveč zbuja še mnogo novih težkih vprašanj in dvomov. Posebno važno je vprašanje, od kod so vzeti konkretni podatki LIIt, ki jih ni v starih slovanskih virih, a se deloma skladajo s

⁵ E. Georgiev, *Die Italienische Legende* (Studia historico-philologica Serdicensia). Sofia 1939.

⁶ Marin Tadin, *La Légende intitulée Translatio corporis s. Clementis* (Paris 1955) str. 10—11.

tradicijo grške Hilendarske povesti.⁷ Hazarski kagan je bizantinske-
mu cesarju med drugim pisal, da so Bizantinci *velik narod in imajo*
cesarstvo od Boga; tako pripoveduje ŽK 8. V 1. poglavju LIt pa stoji
značilno bizantinsko izražanje: *a summo et catholico imperatore*. Na
istem mestu LIt je povedano, da se je cesar posvetoval s patriarhom,
podobno kakor v Hilendarski povesti, a v slovanskih virih patriarh
ni omenjen; težko verjetno je, da bi bil to samo stilistički dodatek LIt.
Vsi historiki in slavisti so prezrli, da se že omenjeni podatek o posve-
tvi Metodija in slovanskih učencev bistveno razlikuje od ŽK 17, a
je nekoliko podoben kakor v ŽM 6. Zelo konkretni podatek LIt in
Hilendarske povesti, da je cesar dal Cirilu in Metodu za moravski
misijon obilno podporo iz svoje blagajne, je v ŽK 14 le površno ome-
njen: »Poslal ga je (cesar) z mnogimi darovi.« Iz ŽK, ŽM in iz drugih
virov je razvidno, da sta Ciril in Metod šla v Moravsko z namenom,
da bi tam kot *učitelja* (misijonarja) pripravila tla za slovansko hierar-
hijo, a nikakor nista nameravala tam trajno ostati kot škofa. To je
jasno povedano v LIt: s seboj sta v Rim vzela nekoliko učencev, *quos*
dignos ad episcopatus honorem censebant, v popolnem soglasju z 11.
poglavjem, da sta materi obljubila: *si aliquem ex nobis antequam*
reverteremur obise contingeret, *defunctum fratrem frater vivens*
ad monasterium suum reduceret. V podobnem pripovedovanju ŽK
18 je podatek o prvotno nameravani vrnitvi izpuščen, a je za jasnost
nujno potreben. Vobče je ves ta kontekst v LIt boljši in konkretnjši
nego v ŽK ter se nikakor ne more tolmačiti le kot stilistično preobli-
kovanje slovanskega teksta.

Vprašanje avtorja LIt bo vplivalo na reševanje ostrega spora
čeških historikov in filologov o starosti latinskih virov čeških piscev
o sv. Cirilu in Metodu. Dokazovanje Pekača, Chaluppeckega in Ludvi-
koveškega, da so bile latinske legende čeških piscev o Cirilu in Metodu
v jedru sestavljene že v 10. ali 11. veku je nekoliko omajano.⁸ Ni pa
izključeno, da je bila že v 9. ali 10. veku spisana neka latinska legenda
o Cirilu in Metodu ter znana Čehom; saj tudi belgijska objaviteljica P
rokopisa LIt vztrajno govori o Gauderikovi redakciji te legende.

Soglasje med vatikanskim in praškim rokopisom LIt govori za
mnenje, da je sedanja oblika te legende delo Leona Ostijskega iz
začetka 12. stoletja. A ta Leon si pripisuje pred vsem zaslugo za sti-
listično obliko (*latiniori atque comptiori stilo*) in za širšo objavo (in

⁷ Grivec, Žitja Konstantina in Metodija (1951), str. 29—31. — AAV 1941,
29—31; 37.

⁸ Grivec o. c. 50—51.

notitiam universorum Christi fidelium afferre procuravi). Živahno naglaša, da se je tega dela lotil na prošnjo klerikov cerkve sv. Klementa in mnogih odličnih Rimljanov, posebej »rogatu Anastasii cardinalis tituli eiusdem ecclesie b. Clementis... nec non et ad totius Urbis (Romae) letitiam.« Kakor iz Leonovega prologa tako tudi je iz tradicije samostana Casauria razvidno, da se je na meji 11. in 12. veka zelo poživilo češčenje sv. Klementa in zanimanje za prenos njegovih relikvij. V vatikanskem rokopisu neposredno za LIIt sledi legenda o prenosu Klementovih relikvij v samostan Casauria, kar očitno svedoči, da je bil V rokopis prepisan po predlogi iz samostana Casauria. Praški rokopis predstavlja drugo rokopisno tradicijo, a bistveno soglaša z V in s tem močno potrjuje verodostojnost LIIt. Sorodnost s slovanskim ŽK pa z druge strani potrjuje veliko historično vrednost tega staroslovenskega vira. Devos in Meyvaert (str. 437—439) v tej sorodnosti vidita dokaz, da je bilo ŽK napisano najkasneje že 1. 880. A ta svoj dokaz pretiravata, ker ne poznata najnovejše slavistične literature, ki je dokaz za starost ŽK podprla z močnejšimi razlogi.

Skozi tri stoletja se je vse razpravljanje o LIIt naslanjalo samo na tekst, premalo kritično objavljen 1. 1668; niti bolandisti niso poznali rokopisa, po katerem je bil njihov tekst prepisan. Po objavi praškega rokopisa skupno z variantami doslej neznanega vatičanskega rokopisa je dana trdnejša podlaga za historično in slavistično razpravljanje o virih za življenjepis sv. Cirila in Metoda. Poleg drugih novih vprašanj bo treba osvetliti doslej skoraj popolnoma prezrto vprašanje o tistih podatkih v LIIt, ki v slovanskih virih niso obseženi, a je njih verodostojnost danes potrjena po dvojni rokopisni tradiciji. Vse razpravljanje o virih za življenje in delo slovanskih blagovestnikov je treba temeljito revidirati, kakor sem opozoril že v Slavistični reviji 1955, 260—264.

D o d a t e k

Ko je bil rokopis našega članka že pripravljen za tiskarno, sta P. Devos in P. Meyvaert v An. Bolland. 74, 1956, str. 189—240 objavila novo razpravo *Autour de Léon d'Ostie et de sa Translatio s. Clementis*. V novi razpravi je podrobneje in odločneje objasnjeno vprašanje virov in pisca LIIt. Belgijska učenjaka z vso odločnostjo dokazujeta, da je pravi pisec LIIt škof Gauderik s sodelovanjem diakona

Janeza, kakor je bilo dosedaj občno mnenje slavistov in historikov. Ostro obsojata škofa Leona Ostijskega, ker je pravega pisca zamolčal; to ravnanje škofa Leona nazivata *flagrant délit, dette criante, mépris de toute justice* (207—208). Leon je Gauderikov tekst samo nekoliko preoblikoval in ga na važnem mestu celo pokvaril. Za Leonov stil je med drugim karakteristična česta uporaba veznika *nec non et*, ki je Gauderiku in diakonu Janezu popolnoma tuj. Ta svoj veznik je Leon vrnil vprav na onem mestu, kjer se pripoveduje o svečeniškem posvečenju Metodija in učencev: *consecraverunt fratrem eius Methodium in sacerdotem, nec non et ceteros discipulos . . .* Devos in Meyvaert se skladata z menoj, da je stil LIIt na tistem mestu trd in neokreten. Enako soglašata z mojim mnenjem (Slav. Revija 8, 1955, 261), da je bil Metod posvečen prej nego njegovi učenci, kakor pripoveduje ŽM 6; to je indirektno izrečeno v LIIt, ki tu namerno rabi enkrat izraz *sacerdos*, enkrat pa *presbiter*. V tej skladnosti LIIt z ŽM vidita belgijska učenjaka veliko odliko LIIt — *excellente source historique* (211 str.), pa tudi veliko verodostojnost ŽM. Stilističnemu dokazu veznika *nec non et* se na istem mestu pridružuje še druga Leonova karakteristična posebnost, namreč da ne omenja Gauderikovega imena. Verjetno je, da je bil v prvotnem tekstu tu imenovan Gauderik, a Leon je to ime izpustil, pre naredil konstrukcijo in tako ves stil pokvaril. Ostra obsodba, a stvarno nekoliko podprta.

Devos in Meyvaert z vso odločnostjo odklanjata hipotezo o Konstantinovem episkopatu in izjavljata, da je praški rokopis LIIt zadal tej hipotezi smrtni udar (*coup mortel*) in da pri tej hipotezi sodelujejo neznanstveni razlogi — *des éléments d'ordre extra-scientifique* (str. 210).

Poglavitna netočnost obeh učenjakov je, da še vedno govorita o latinskem prevodu slovanskega ŽK in suponirata dve različni redakciji staroslovenskega teksta ŽK, ker ne poznata najnovejše slovanske literature o tem predmetu, posebno N. Tunickega o katerem sem poročal v *Acta Ac. Velehrad. 1941* (str. 29—31) in v knjigi *Žitja Konstantina in Metodija* (1951), str. 29—31. Učena pisca obetata še eno razpravo o LIIt, tam jima bo dana prilika za eventualne dodatke in popravke. Ne smemo se čuditi, da so v njujnih razpravah nekatere netočnosti. Znanstveno vprašanje je tako obširno in težko, da ga je mogoče dokončno rešiti samo po mednarodnem sodelovanju slavistov in historikov.

CONSPECTUS

Liceat mihi ad gravissimas dissertationes peritorum Devos et Meyvaert pauca supplementa et quasdam emendationes (sit venia verbo) addere. Terminologia *versio*, i. e. *translatio* Latina VC Slavicae approbari non potest. Slavica enim VC, stylo eleganti Slavico magnaue arte exarata, lectoribus Slavis adaptata est. Pro lectoribus Graecis ac Latinis exaranda erat alia redactio (recensio) VC, ab editione Slavica multis numeris tam stylo quam rebus diversa, prout N. Tunicki iam a. 1913 ostendit; v. AAV 1941, pg. 29—31 ac librum Slovenicum de VC et VM (1951, pag. 29—31). Usu hypotheticae redactionis Latinae VC a Gauderico circa a. 880 minime probatur Slavicam VC iam illo tempore exaratam esse, quamquam talis antiquitas VC ceterum certa est. Etenim tantam antiquitatem VC aliis argumentis iam exacte demonstraverunt J. Pavić, D. Kostić ac N. van Wijk, prout referebam in AAV 1941, pg. 17 et 28 atque in libro Slovenico de VC et VM (1951, pg. 14 et 34). — Unde Leo Ostiensis scire potuit, auctorem LIt usum esse Slavorum litteris? Praeter LIt epistolam Anastasii B. atque versionem relationis Constantini de inventionem s. Clementis profecto etiam alia documenta de Constantino-Cyrillo in monasterio Montis Cassinensis exsistebant, non solum Latina et Graeca, sed probabiliter etiam Slavica. Si unica redactio Latina VC ibi exstisset, Leo vix de litteris Slavorum loqui potuisset. Methodius et discipuli post obitum Cyrilli integro adhuc anno Romae manserunt, discipuli Methodii vel legati principis Kocelis annis 870—873 Romam veniebant, Methodius a. 800 Romae degebat, qui omnes Gaudericum visitare ac de Constantino narrare potuerunt, auxilium Gauderici rogaturi. Tempore Leonis Ostiensis (saec. XI et XII) cultus s. Clementis ac memoria ss. C. et M. reviviscebant. Monachi Slavici ex Istria ac Dalmatia saec. XI et XII commercia cum Monte Cassino habebant. Itaque multa hypothetica remanent, quae unica hypothese de redactione (non versione) Latina VC solvi non possunt. Mea adnotatione grande pretium dissertationum istarum non minuitur, sed potius augetur; rerum Slavicarum cultores invitantur, ut attentionem convertant quam maximam ad quaestiones istas, mutuis conatibus solvendas vel saltem uberius illustrandas.

In secunda dissertatione (De Leone Ostiensi) iidem auctores fere exacte demonstraverunt, auctorem LIt esse episcopum Gaudericum (cum diacono Ioanne). Acriter vituperant Leonem Ostiensem, qui verum auctorem LIt celavit et se auctorem declaravit.

Dissertatio tertia tractat quaestionem »La légende morave des SS. Cyrille et Méthode et ses sources« (Analecta Bollandiana, tomus LXXIV p. 441—469).

